

est ingerichte
aken, er zich
riode een af-
aan de on-
formatie. En
veeneens reeds
24 na Chris-

kel den naam
uit dien en-
reeds in de
kerk een defor-
wierd, die tot
tot kerkzu-

oor ligt voor
zoeken.

kerkervorming
kerk als kerk
Niet de kerk
en een enkel
rijke gebied,
den. Iets wat
aan is, alsof
oor heel de
che kerk, die
en thans door
macht zoo was-
et er vreemd
kerk deed niet
sten die in
handgemeen
oor beroerd.
veel. Immers
tijds allen in-
was de eenige
usland kwam
anstaten gin-
en Turk. En
hten nog aan
zijer was het
ontwikkelde.
ken en Mon-
alle politieke
even als een
schier geen
or de Chris-
uwelijks meer
de, om straks
as zoo geheel
tijds nog op
in Rusland, in
e en Rumeni-
ings, niet het
de Grieksche,
erk herleefte;
egenover het
s in Finland
reedt, zoodat
te van meer
n onder het
niet-Grieksche
elt deze kerk
s slafachtige
smat van Eu-
de worsteling
het Rational-
ziet. Veleer
meer, of wat
che kerk, die
kerken saam
ren gaat, ook
ijer van haar
En dringt
vraagt men,
meeste con-
i, een bevol-
ziel aan haar
s, dan is het
oe in België,
jk, bijna de
ng, innerlijk
brak, en hoe
land, de
rieksche Be-
oogpunt be-
kerk geacht
igste van de
aar komt de
s, op tamelijk
ging van alle
kerken die
a bepaalt (en
medereken)
andere atom-
ment gaan we
a te gemoet,
en in Germa-
zelf op een
de Grieksche
en uitloopen,
stijlen, die
otschap met
omen, zullen
oorvalt, wel

ch deze ver-
komst zullen
viel hiervan
n. Verre in
voonden nog
s zich ortho-
er van
nden zij niet
e kerk gelijk
oomsche hün-
nde, en om-
ormatie heel
beerde kerk
als in Scan-
schland dan
als in Frank-
is en blijft
chervorming,
de kerk in
is het later
n den weer-
de Jezuïe-
volken en
an deze be-
ijk greep ze

wel terdege ook die volken aan. Een oogen-
blik scheen het metterdaad, dat ook Frank-
rijk voor het Protestantisme was gewon-
nen, en wat vorderingen in Oostenrijk reeds
gemaakt waren, toonen enkele bestaande
stichtingen nog op verrassende wijze.

Een tweede oorzaak, waarom de Refor-
matie der 16de eeuw zoo al niet in uitslui-
tenden zin, dan toch bij uitnemendheid de
Reformatie zal blijven, ligt in wat aan
haar optreden voorafging.

Men vormt zich van de opkomst der
Roomse kerk veelal nog een zeer ver-
keerde voorstelling. Dit komt daaraan, dat
de eerste worsteling der kerk van
Christus in het Oosten plaats greep, vooral
in Klein-Azië en Alexandrië, en dat het
daar gebeurde, en door het opkomen van
den Islam, en door het schisma der Grie-
ken, ons allengs vreemd is geworden. Toch
mag daarom niet vergeten dat de worsteling
der kerk van Christus met de Neoplato-
nisten, de Manichaeën, Gnostieken enz., een
zoo bange worsteling op leven en dood
was, dat de vaste en cordate organisatie
van wat nu behouden kon worden, het
enige middel was, om de kerk te redden;
maar dan ook haar van meetaf een stempel
opdrukte, dat ze straks, wat haar centraal
leven aangaat, naar het Westen overgebracht,
nooit weer afiel. De kernen van het ver-
keerde zijn daarom volstrekt niet eerst in
de donkere dagen der Middeleeuwen inge-
slopen. Reeds bij Augustinus in de 4e eeuw
vindt men naast de heerlijkste belijdenis
der waarheid reeds geheel de kerkelijke
theorie waaruit al het latere kwaad is op-
gekomen. En wie Thomas Aquinas, de beste
leeraar vóór de Hervorming, met Augusti-
nus vergelijkt, staat telkens verbaasd over
de eenheid van gedachte, die deze beide
mensen, zoodra het op de kerkelijke theorie
en practijk aankomt, ook al liggen ze
bijna duizend jaren van elkander gescheiden,
verbindt. Juist dit echter was oorzaak dat
er reeds van de eerste tijden der Christe-
lijke kerk af een zeker verzet tegen deze
kerkelijke theorie en practijk, eerst onbe-
wust, later meer bewust, bij enkele geloov-
igen openbaar werd. Dit verzet was
lang niet altoos principieel, en open-
baarde zich, waar het opstoot lang niet al-
tijd op consequente wijs noch in zuiveren
vorm. Maar toch liep er door al dit ver-
zet alle eeuwen door steeds één lijn, één
gedachte, één zoeken van eenzelfde ideaal.

Men kon geen vrede nemen met den vorm
waarin de Catholieke kerk allengs het Christe-
lijke leven gewrongen had. Dat was geen
tegenstelling tusschen kerk en wereld, maar
een amalgameering van beide in een on-
zuiver mengsel. Toch was het aan deze
pogingen tot verzet nimmer gelukt, om
tot eenig duurzaam resultaat te komen.

Ook al slaagde men voor een wijle eens
op een enkel punt van het terrein, de
Catholieke kerk was als eenheid te machtig
en onspande te zeer heel het leven, om
haar blijvend afbreuk te doen. Er werd
dan een afleiding op gevonden en opnieuw
zoen gesloten door inschikkelijkheid, mits
men het éénce teere puntje, de overhoog-
heid van Rome, maar erkennen wilde. En
wilde men dat niet, welnu, dan aarzelde
Rome ook geen oogwink, maar tastte
door, zonder van meedoogenheid te weten,
en wat de Albigenzen en Waldenzen, en
wat Huss en Hieronymus van Praag er-
voeren, dat was het gemeene lot van al
deze hervormers en ontvredenen; wie voor
de hiërarchie niet bukken wilde, dien bleef
geen andere uitweg dan de dood.

En breking kon hierin eerst van lieverlede
komen, doordien Rome topzwaar werd en
bezwak aan de consequente doorwerking
van haar eigen verkeerde theorie. Rome
zou nooit te overwinnen zijn geweest, zoo
het niet ware ingeslagen, en zichzelve
zedelijk verzwakt had. Maar toen nu allengs
drieërlei saamwerkten, ten eerste Romes in-
nerlijke verbaasting, ten tweede het opko-
men van het Rationalisme, door Rome zelve
gevoed, en ten derde het ontwakken van
het Germaansche leven, toen werd de stroom
die op Hervorming aandrong metterdaad
allengs derwijls machtig, dat Rome zelve
de quaestie ter hand nam. Het geroep om
Reformatie werd daardoor algemeen. Con-
cilie na Concilie kwam samen, om aan dit
geroep voldoende te geven. Pausen en
bisschoppen maakten zich met het denke-
beeld van Reformatie vertrouwd. En het
was eerst na de finale mislukking van deze
binnenkerkelijke pogingen, dat eindelijk de
Reformatie der 16de eeuw zoo bij uitne-
mendheid de Kerkervorming heet, kan
korter aangestipt. Juist doordien Rome
eenwenig alle maatschappelijk en staats-
kundig leven in haar steer besloten had,
kon het niet anders of het eindelijk sprin-
gen van den band die al deze dingen saam-
hield, moest een geheele omwenteling te
weeg brengen in de machtsverhouding op
het Europeesche schaakbord en op de
markt van het Europeesche leven. Van-
daar dat met de toenmalige Hervorming op
kerkelijk terrein een niet minder geweldige
ommekeer van zaken gepaard ging in de
Kabinetten van Europa, in de verhouding
tusschen de vorsten en hun volken, en
minstens even sterk op maatschappelijk
en wetenschappelijk terrein. Er vormde
zich in de Noordelijke Staten van Europa
een andere wereldbeschouwing, een geheel
andere opvatting van het leven, die lang
niet altijd een keer ten goede was, en
waaruit voor een niet gering gedeelte de

tegenwoordige heerschappij van *Ongeloof* en
Revolutie is voortgekomen. Maar deze beide
elementen schoten zoo vlak naast elkaar op,
en waren in hun worsteling tegen Rome
aanvankelijk zoo vast in elkaar gevlochten,
dat men vaak voor reformatie der kerk
aanzag wat niets minder dan haar alge-
heele onderminning bedoelde, en in den ge-
meenen, neutralen naam van *Protestant* een
hoogere eenheid vond om beider gemeen-
schappelijk protest tegen de 6de Hiër-
archie van Rome te vereeuwen.

Ook hierdoor nu heeft de Reformatie
der 16de eeuw een zoo geheel eenige be-
teekenis verkregen, dat geen andere re-
formatie, die voorafging of volgde, ooit ge-
heel op één lijn met haar staan kon.

KUYPER.

Officieele berichten uit de Ned. Geref. kerken.

Deputaten der voorlopige Synode tot het
voorbereiden van een Zendingcongres, herin-
neren den afgevaardigden der onderscheidene
Classes, dat de samenkomsten D.V. gehouden
zullen worden op Dinsdag 23 en Woensdag
24 dezer, in de kerkeraadkamer der Ned.
Ger. Kerk te Amsterdam (Kerkstraat No. 109,
boven), en wel, Dinsdag 23 van 1—4 uur en
van 6.30—9.30 's avonds; en Woensdag 24
van 10—4 uur.

(De afgevaardigden, die Dinsdag te twaalf
uur mochten komen, vinden koffie en brood
te hunner beschikking in het lokaal.)
Woensdagavond zal in de Keizersgrachtkerk
eene openbare zendingssure gehouden worden,
waarbij zullen voorgaan de heeren Dr. G. van
Goor van Bunschoten en Dr. F. Lion Cachet,
van Rotterdam.

Donderdag 25 dezer wordt de jaarlijkse
Algemeene Vergadering der Ned. Geref. Zending-
vereniging gehouden in de Schotsche Zending-
kerk. De tegenwoordigheid der afgevaardigden
op die Vergadering is ten zeerste
gewenscht.

Schenke de Heere bij deze samenkomsten
een rijken zegen!

De Deputaten voornamelijk:
E. LION CACHET.
L. WAGENAAR.
W. HOFV.

BRUKELEN, 16 April. Wat reeds gerui-
men tijd door de voorstanders der reforma-
tie allhier werd begeerd, mocht heden, door de
goede trouw des Heeren over ons, geschieden.
Nadat, in een daarvoor bestaande godsdienst-
oefening, de bevestiging had plaatsgevonden
van de broeders V. Zuidam als ouderling en
G. H. Van der Wilt en G. Van Zwol, als
diakenen, werd, onder leiding van Dr. G. Ring-
nalda, bediemaar des Woords in de kerk van
Utrecht, als consulent, vergadering van den
kerkeraad gehouden. In deze vergadering werd,
in den naam des Heeren, het besluit genomen,
om voor de kerk te dezer plaats te breken
met de zondige banden der organisatie van
1816, en weder kracht en geldigheid te ver-
leenen aan de aloude kerkenorde, zoodat deze
laastelijk, door de Dordtsche Synode, in 1618/19
is herzien.

De kerkeraad, hiervan door dezen kennis
geevende aan de zusterkerken, spreekt zijne be-
geerte uit tot onderhouding van den band der
wederkerige gemeenschap, ook in den weg
des gebeds.

G. RINGNALDA,
Consulent.

Buitenland.

Italië. Jammerlijke verdeeldheid
van het Protestantisme in Italië.

De hoogleeraar Comba, arbeidende aan de
Waldensische theologische school te Florence,
schreef dezer dagen een artikel in de *Revue*
Chrétiennne over het Protestantisme in Italië.
Zeer beklaagt de hoogleeraar er zich over, dat
zoo vele onderscheidene buitenlandsche kerken
op het Italiaansche schiereiland zoeken pro-
paganda te maken. Toen vertegenwoordigers
der verschillende kerken eenmaal bij koning
Humbert op audientie waren, riep Zijne Majes-
teit uit: «Quante tinte!» (Hoevele kleuren!)
En het is inderdaad ook verbaazend, hoe
Engelschen en Amerikanen er schatten
voorover hebben, om eene afdeling van hun
kerkgenootschap in Italië over te planten.
Het gevolg is, dat veel geld vermorst wordt,
door eene wijze van evangelisatie te volgen,
die geheel in tegenspraak is met den aard
van den Italiaan, en dat personen zonder
enig controle geld gegeven wordt, die den
naam hebben van te evangeliseren en een-
voudig gelukzoekers zijn. Maar wij zullen den
heer Comba zelf aan het woord laten.

Hij schreef:
«Wat moet een Italiaan er van denken, wan-
neer hij er getuige van is, dat mystieke trak-
taates uitgestrooid worden van den im-
periaal van een omnibus af, of wanneer hij op
de hoeken der straten onder de aanplakbil-
jetten van schouwburgen, de aankondiging leest,
dat er hier of daar eene conferentie zal ge-
houden worden, die handelen zal over Jonas
in den buik van den walvisch? Wat zal hij er van
zeggen, wanneer hij zich naar een godsdienstig
samenkomst begeeft, die hier besloten wordt
met de uitdeeling van brood en boter, ginds
van groote, ronde brooden, en wederom elders
met de onderdompeling van een jonge vrouw
in een vet water, terwijl er een gezang op alepene
wijze bij gezongen wordt? Wat zal hij zeggen,
wanneer hij in den evangelist een individu
herkent, dat gisteren nog terecht werd veracht,
en wat moet hij er van denken, als hij den
volgenden dag het boekje leest, waarin de
gheleerdheid wil uiteenzetten, waarom hij de
Roomse kerk verliet? Dit alles is vertoond
de ianowens van Rome weten er van.

Hebben wij genoeg gezegd? Neen, de is nog
niet alles, het is nog slechts weinig, indien
men zich tebbenbrengt, hoeveel ergeris
het publiceren van rapporten, die min of meer
officieel waren, doch die zich bovendien door hunne
on nauwkeurigheid onderscheiden gegeven heeft.
Daarin verschool zich de waarheid als de
zon achter de wolken, en maar al te dik-
wijls kon men er het tegendeel van de
waarheid in leren. De officieele verlan-
gen maakten hierop niet altijd een uitzon-
dering. Men stelde daarin bijv. een Achilles
als een nieuwen Luther voor, en hij was,
helaas! slechts een schelm. Cocchi werd den
Evangelischen Savonarola genoemd. Ik spreek
niet van anderen; de lijst zou te groot wor-

den. De predikant Meille van Turijn die het
blad de *Buena Novella* (het Evangelie) schreef,
deelde eens in een artikel mede, hoe naïef
verwonderd zijne lezers waren, die gewoon
waren aan allerlei overdrijving en leugen, en
bracht den bekenden versregel in herinnering:
«Niets is schoon dan de waarheid; alleen de
waarheid is beminnenswaardig.»

Maar men lette er niet op. Engelsche,
Schotsche, Iersche bladen lieten met den mees-
ten ernst in hunne kolommen drukken, dat
deze of gene kerk, die pas kort geleden geboren
was, 3000 toehoorders en 10,000 bekeerlingen ge-
maakt had. New-Yorkische bladen meldten, dat
een kardinaal, die voor zijn venster een gezang
gehoord had van de leerlingen der Zondags-
school van Van Meter, slechtweg bekeerd was.
Daarop ging Van Meter in het buitenland col-
lecteren, en op zijne reis verzamelde hij zoo veel
geld, dat het wel voor 30 scholen toereikend
was. Maar toen hij in Rome was wedergekeerd,
deelde hij aan een Amerikaans public mede,
dat zijne dollars hem op de terugreis ontstolen
waren! Wat te doen? Zwijgen, zelfs voor
hen, die ons ondervroegen, uit vrees van an-
ders voor afgunstig gehouden te worden. Een-
maal had lord Kinnaird Rome bezocht en
verrederde mij daarna met een bezoek. Hij was
verrukt over alles, wat hij gehoord had. Wat
had hij gehoord? De fanfars van Van Meter.
Ik liet hem praten. Daarover ontstemd, vroeg
hij mij: «Wat denkt gij er van?» Misschien
hard, maar toch oprecht, antwoordde ik: «Ik
kan mij beter voorstellen, hoe iemand eraan
gaat kijken, wanneer Paillass (haarsworst) pop-
pen verslindt!» Hij was als verslagen en ik
hoor het hem nog betreuren, dat wij Walden-
zen zoo enghartig zijn.»

Na gesproken te hebben over de vergeef-
sche pogingen om de Vrije Kerk, die een Ita-
liaansche is, met die der Waldenzen te ver-
eengen, welke kerk de nationale Protestant-
sche kerk van Italië kan genoemd worden,
deelt de hoogleeraar Comba mede, hoe de
Episcopale Amerikaanse kerk een theolo-
gische school te Florence gesticht heeft,
alsof die der Waldenzen onvolledig of ver-
basterd was. Het is daarom niet te verwon-
deren, dat de resultaten van den arbeid en van
de vele geldelijke offers niet overeenstemmen
met de uitgesproken verwachting, noch met
de gekoesterde hoop. Hij stelt dan ook als
onwederprekelijk vast, dat volgens de offici-
eële verslagen aan de belanghebbende kerken
over de geheele linie achteruitgang is op te
merken, behalve in den arbeid, die de Walden-
zen doen.

Reeds langen tijd geleden hebben wij gezegd,
dat alleen datgene, wat de Waldenzen doen,
op den naam van de Vrije Kerk kan bogen, en dat
de Waldenzen aangewezen zijn, om het Woord
Gods tot het Italiaansche volk te brengen.

Spanje. In Spanje ziet men hetzelfde treurige
schouwspel als in Italië. Ook daar betwisten
verschillende sekten, van buiten ingevoerd, el-
kander het terrein. In dezelfde stad vindt men on-
derscheidene kleine kerkelijke gemeenschappen,
die door het buitenland gestuurd worden en die
geen wortel in den boezem der Spaansche natie
schieten, omdat elk zijne eigenaardigheden zoekt
vast te houden. Eene poging, om der onder-
scheidene kerkjes te vereenigen, is mislukt. Er
is te Madrid eene samenkomst van vertegen-
woordigers van alle kerkjes in Spanje ge-
houden; men ontwierp daar de statuten voor een
verenigde Evangelische kerk, en stelde er eene
geloofsbelijdenis op; doch de buitenlandsche
kerken, die de verschillende gemeenschappen
in het leven riepen en houden, wilden hare
toestemming tot de ineensmelting niet geven.
Wellicht is dit uit kerkelijke enghartigheid ge-
weest, maar misschien ook, omdat men er tegen
had, dat er een nieuwe geloofsbelijdenis moest
opgesteld, zonder zich aan een der bestaande
aan te sluiten.

Door het samenstellen van «statuten» en het
opstellen van eene «geloofsverklaring» is het
duidelijk, dat de mannen, die de vereeniging
zoeken, de kerken beschouwen als «verenig-
ingen» en niet als openbaringen van het
lichaam van Christus. Uit dit één blijkt reeds
duidelijk, dat wat in Spanje en in Italië van
buiten af wordt ingevoerd, niet is de waarheid,
gelijk die door de Reformatie opnieuw aan het
licht is gebracht, maar de waarheid, gelijk ten-
inzande de Ethischen haar opvatten, principieel
ingtaande tegen alle hoofdstukken der leer.

Engeland. Ritualistische nieuwig-
heden.
In Engeland is het getal Roomse geest-
lijken zeer groot in verhouding tot het aantal
Roomsegezin. Nu is het een feit, dat de
Roomse bevolking in ziental niet toeneemt,
althans niet in verhouding tot de Roomsege-
zin bevolking. Het ziental der Roomse in
Engeland is in 1888 met 6000 vermeer-
derd; wanneer dit getal in verhouding tot de
Roomse bevolking ware toegenomen, dan
zou de Engelse Roomse kerk met 18,000
zielen moeten vermeerderd zijn. Reeds men-
malen hebben wij op dit opmerkelijk feit ge-
wezen. Telkens lezen we van overgangen van de
Episcopale kerk tot de Roomse en zouden we
daardoor den indruk krijgen, alsof de Room-
se kerk ook wel in ziental moest toene-
men. Doch het tegendeel blijkt het geval te
zijn. De volkmassa is alomst niet bereid tot
overgang; wel wilt Rome aan invloed, door
dat vele personen uit den hoogsten stand zich
in hare armen wierpen.

Dat evenwel steeds meer de weg tot weder-
keer naar Rome gebaad wordt, is zeker. Van
lieverlede is men voor een groot deel, zoodat
in de staatskerk al in de vrije kerken, in de
wateren der «Vermittlungsgeologie» verzeild,
de leer van de conditioneële onsterfelijkheid
kan daarom vurige verdedigers vinden; ook
het Methodisme heeft steeds veel bijval; de
opervlakkige meer dan Remonstrante le-
ringen van het Leger des Heils zijn mede
een factor om het volk te vervreemden van
zijne belijdenis, die in den grond Calvinistisch
is. Daardoor bemerkt het volk het haast niet,
dat het op Roomse wegen gevoerd wordt.
De conscientie van het volk komt niet meer
als weleer op tegen de vele ceremoniën, die
men in Roomschen trant in de kerken der
Episcopalen heeft ingevoerd. De Engelse
staatskerk heeft de hiërarchie als beginsel van
kerkregering laten bestaan naast de aan-
neming van de Westminster confessione die
een bevestigend Gereformeerd karakter draagt,
wat de leer der zaligheid betreft. Maar, de
hiërarchie heeft de neiging, gelijk ook in Ne-
derland sedert de invoering der Synodale
organisatie gebleken is, om de belijdenis op den
achtergrond te schuiven. Vandaar dat van
lieverlede en in steeds toeneemende mate door
eene geestelijkheid, die heil niet in de verme-
nigvuldiging der ceremoniën, en het aanzien
der kerk zoekt te verhoogen door deze
steeds met meer praal en pracht te doen

plaatshebben, de Episcopale kerken op
Roomse paden geleid werden, de prediking
steeds kleiner plaats werd aangewezen en de
eeredienst altijd grooter afmetingen aannam.
Steeds wandelde men daarbij in het Roomse
spoor; men vond in de gebruikelijke cere-
monie die nooit door een ingrijpende refor-
matie werden afgeschaft, een aanknoopings-
punt. Hoever men daarin reeds is afgegleeden,
blijkt uit het volgende.

Den 20sten Maart werd in Oost-Londen een
man begraven, die met hart en ziel tot de
Ritualistische partij, d. w. z. de partij, die alles
doet om de Episcopale kerken alle op Room-
se leest te schoeien, behoorde. Dit ge-
schiedde met de meeste praalvertooning. Den
avond vóór de begrafenis werd de lijkstijl
in de kerk gebracht en zong men den dooden-
vesper. Den ganschen nacht werd bij het
lijk door onderscheidene leken en priesters
de wacht gehouden. Des morgens te 6 uren
werd een plechtige mis gehouden, aan het slot
waarvan de geestelijkheid met het koor zich
rondom de kist schaarden. Daarna werd het lijk
met wijwater besprengd, men zwaaid het wie-
rookvat er over heen, terwijl daarna hem «de
plechtige laatste absolute» werd toegeënd.
Te 7, 8 en 9 uur volgden nog drie andere
missen, terwijl tegen 11 uren eerst de eigenlijke
begrafenis-godsdiensttoefening aanving. Nadat
deze geëindigd was, werd het lijk, in plechtige
processie, onder statig gezang uit de kerk ge-
dragen.

Het toedienen der laatste absolute en het
gebruik van wierook is weder iets nieuws en
ongewoons onder de Ritualisten.
Las men nu maar, dat een alarmkreet door
heel Engeland opging over deze en dergelijke
dingen! Doch bij de laagkerkelijke of Evan-
gelische partij, schoon nog steeds een belang-
rijke minderheid vormende, schijnt eene moede-
loosheid te bestaan, die allen weerstand schijnt
te verlammen. Wel klaagt men nu en dan de
bedrijvers van Ritualistische stoutigheden bij
de rechtbanken aan, doch van een kerkelijke
actie tegen de Roomse strooming is, helaas!
niets te bespeuren.

WINCKEL.

Twéelele Adel.

Wat het licht voor onze oogen,
de lucht voor onze longen is, dat
is eenmaal het Calvinisme geweest
voor ons vaderland: de bron zijner
sterkte en van zijn bestaan.

Dr. V. VLOTEN.
(Geschied. v. d. Nederl. Opstand)
III. (Stuk)

Met een hartstocht, die tot roekeloosheid werd,
griep de Calvinisten thans naar de wapenen, doch
met geen anderen nitslag dan onder zulke ongunstige
omstandigheden te wachten was. Hun talrijke bende
liet bij de eerste botsing in West-Vlaanderen 2000
dooden. De stad Valenciennes die reeds verklaard
was, werd met woest geweld door Noirmans ten
onder gebracht; haar vroomste en meest gegoede
burgers, en haar trouwe leeraars waaronder ook
Guido De Brès werden ten zwaarde en ter galve ver-
wen; een inval van Jan van Marnix in Walcheren
mislukte en spoedig daarna bij Oostereel, door den over-
machten wind overvallen werd, een *slachting* in zijn
bede aangericht, waar weinigen ontkwamen.
Maar al toonden zij bij duizenden hun leven voor de
zaak der vrijheid veil te hebben, al strelen zij als
leeuwen, het scheen dat de tegenoverstelling terstond
en voorgoed zou zeegeveeren; en de landvoogdes
daardoor moed grijpend, riep nu alle man op, om bij
de de beloften van trouw aan haar en den Koning
te herinneren. Toen bestond de man van het
schitterend verbond als om strijd het paleis te Brussel
om boete te doen en genade en vergeetelheid af te
smeken voor het gebede op den weg, die daar een
dwaalweg heette! Willem van Oranje echter weigerde
dien eed en vluchtte ten lande uit. Duizenden volgden
hem, want nu werd met feller woede dan ooit het
rival der de schrede der geest, die door den
man, wie men alleen met bevestiging liep, werd
uitgesproken; door den man die dat woord niet we-
der optekten zou alvorens zich den naam van *Bloed-
hand* ten volle te hebben waardig gemaakt. Van den
jammert en de ellende waarvan ons land in die dagen
het toneel was, schildert Hooft, ons het volgende
antwoordende op de vraag: «Wat was de staat der
konsten en welvaart een eedeldoom zoo trots te
wapen, gemeent zoo moedigh op haar vrijheid, zich
nu van den snoodste en eerlooste der aarde, den
buitel laat intrappen; dat een sul rabauts (een schelm)
met land en velden naar zijn dardelheid omsprong;
met hun goetdij, hij in leven min nocht meer dan
met tornen wende. Want wien, in alle gewesten
waggelde de hoop op de halve met, daar nu men
eene voet van rechten en rechtsvordering volgde?
(Tingden van allen kant op een vanghen en spannen
kinden) van allerley stand, allerley sexe, allerley
oudedom. De galghen kintgen gerist de raden, de
straten, de boomen aan de weeghes stonden verlan-
den met lijken, gewont, ontsaet, gebroet; zoo dat
men niet kon den den scheping gesicht, dat men
pen nu als in een gemeen graf, en woning der over-
leedenen, verkeerden. Elke d'at had zijn deernlijcheit.
En 'tassen der bloetdriekende met de doot van
naamga den eene, van swaegher oft van vriend
den andere in 't hart kloek; het bannen, en 't ver-
beurmakten der goederen had geen einde. Tilbaer
omhielden 't welc, dat elken den bekomen was
(in heiligh) gehouden; tot ontzwaerdij schade
van rijken, van armen, van kloosters gasthuizen we-
duwen en weeren; die, naloopende jaren lang van
hun recht en renten door looze uitvluchten verstee-
ken bleven.»

Zoo sleepten zich langzaam zonder de minste ver-
andering lang jaren voort van een gruwzaam
en onverdriglijk schrikbewind. De schoone Neder-
landsche gewesten, waar eens rijkdom en welvaart
ten troon zaten; waar rust en vrede heerschten lagen
thans verreden onder den ijzeren voet van den
Spaanschen dwingeland. Alle hoop scheen verloren;
verslagenheid der geesten heerschte alom; tot dat
totdat op den 14den Maart 1568, toen God voor Nederland
had besteld bij monde van zijn trouwen vriend
den krijgsheer harenzaer Marnix van St. Aldegonde
het verdrukke en verslagen volk dat bezielde lied
vol bemoeijding en berusting toezong:

Wilhelmus van Nassouwen
Ben ick van Duitschen bloet
Dien Vaderland getrouwen
Blijft mijn hert in die veldt!

Toen werden die verdrukten en verslagenen van
geest als door hooger kracht bezielde de gedachten,
«wie Wilhelmus blazen!» Aan al de trouw, aan al
de vroomheid, aan al de volharding en aan al
het kinderlijk vertrouwen in God hun Heer, dat in
de worsteling van dat volk zo ontblijvend, gaf dat heil
in zijn kintje, dat de schone vrede uitdrukt.
Toen richtten de gebogen hoofden zich weder op, en
voor Brille's wallen deden weldra de stoutmoedige
Watergeuzen het geschal der eerste ingrijpeling ver-
geet gaan van die bezielde en bezielende klanken
van dat kloekelied: zoo werd het de overwinning
hymne van het volk der verdrukten bij uitsluitend
het. Het nog krachtig leed de volkmass wees op
toen de profetie van dat lied in vervulling ging
toen werkelijk de van God beschoren held, terug-
keerde «in zijn regiment» om een goed instrument
te zijn in de hand des Heeren. Toen kloek het vol
blijden moed langs Holland's velden en wegen:

«Comt stevens provincies
Siech u nu op de voet
Den prince van Oranjen.
Vriendelick te gemoet!»

En die bijde hoop, dat men «geschaert om de banie-
ren» van den held, Duc d'Alve den Tyrant zou over-
loopen» (verdriven), die hoop werd niet beschaamd.
Had toch de *Staatsman* Oranje het veld moeten
ruimen voor Duc d'Alve, als *geloofdelijk* leende hij
terug tot bevrijding der verdrukten. Dit onderscheid
karakter van Oranje's optreden: «Hij als Staatsman
en later als geloofdelijk moet niet uit het oog wor-
den verloor. Door den weg van tegenspoed, dien

God onzen eersten Willem heeft geleid is hij zelf van
lieverlede tot het klare bewustzijn gekomen, dat niet
zijn werk maar het groote werk der Heeren in deze
landen gewrocht zou worden en daarom ook niet op
zijn tijd en niet op zijn wijze maar op den tijd en de
wijze, door God zelf daarvoor beschikt.

Hij werd als een openlijk afvallige ten lande uitgevlucht;
het volk, dat reiding van hem doopte gedood, versagde
of tot ontzetting zijner belijdenis gedreven, dat was
aanvankelijk geheel iets anders dan de plannen die de
staatsman Oranje had beraamd. En iets geheel anders
moest het ook worden. Gaan wij slechts even na.

Wel was de hervorming allereerst van de zijde van
Duitschland en dus in den vorm van het Lutheranisme
gegaan. Het was een beweging, maar spoedig, deed
zich hier veel krachtiger de invloed gelden van het
voortreffelijke Calvinisme; veel meer aansluiting vond
dit bij het eigenaardig karakter onzer nationaliteit, en
in de gegeven tijdsomstandigheden was het trouwen
voor deze landen de enig mogelijke, maar ook tevens
de algeheel bevredigende bestaansvorm der Reformatie.
Dezen dien het veel voortreffelijke Calvinisme, versagde
hebben daarbij het gemis der geschiedenis door
ons. Overal toch waar de Hervormde kerk zich heeft
moeten vestigen in heiligen strijd en zware vervolging
zien wij dat die gemeenten zich vastklemden aan de
diepnijlige en tegelijk zoo krachtige belijdenis van
het Calvinisme, die den mensch wel maakt tot een
knecht voor God, maar daardoor juist ook tot een
adeelaar tegenover zijn medemenschen. Het was
erient (*Tien jaren*, pag. 274) «Zoo als de protestanten
boven de roomschen, zoo minnen weder boven alle
protestanten de gereformeerden uit in geloofsvier en
geestkracht.» En Bakhuizen zegt: «Het Calvinisme was
de hoogste ontwikkelingsvorm van het godsdienstig-
heidsbeginsel der 16de eeuw. Een hervormings-
camp, die zoo laat na het ontbreken van het kerkelijk
kwaam, als dat bij ons plaats had, kon niet anders dan
Calvinistisch en ten voordeele van het Calvinisme
zijn.» (Het huwelijk van W. v. O. met A. v. Saksen,
pag. 125). Geheel verdroegen werd hier echter het
Lutheranisme niet. Het was vooral in den beginne
der Hervorming onder den adel. De meeste
Nederlandsche heeren waren Lutheranen. Het
Duitsche Lutherische familiën vermaatschapte; dat
trok tot die richting, terwijl hovendien het Calvinisme
om zijn stroomheid en zijn dreigende gevolgen hun
het meest tegen de borst was (Bakhuizen). Tweeërlei
richtingen, alsoo vertegenwoordigden hier de Hervor-
mingspartij; ze waren bekend als: *de van de Adel* (de
Calvinisten) en *de van de (Lutheranen)* (*Overzigt*
de Lutheranen). Het streven der laatste was van
meet af op versoening en beniddeling gericht. Zij
(vooral de Edelen onder hen) beschouwden de zaak
meer uit een politiek oogpunt. Eerst werd bemide-
ling gezocht, door voor de leken het gebruik der
avondsmael te vragen, door toelating van het
huwelijk der priesters, door vermindering van het kerkelijk
leerstuk der rechtvaardigmaking enz. En toen het
concilie van Trente aan al zulk vergelijk de pas had
aigemenen, wilden zij aan de beslissing der Staten heb-
ben overgelaten of niet hier en daar aan de nieuwe
volle vrijheid zou worden verleend. Welnu ook
langs dezen weg der bemiddeling had zich Oranje
voorgesteld allengs van Filips mede verdraagsaamheid,
meer zelfregering voor de Nederlanden te bedingen.
Daarop was aanvankelijk alle streven van den Staats-
man Oranje gericht.

Voor ons echter, die nu voor de volgendende leiden
der historie staan, is het duidelijk, dat dit nooit had
kunnen geschieden, dat ook de scherpzinnige Oranje
hier geheel buiten het eigenaardig karakter der beide
partijen reidende, waarvan de eerste de overwinning
tot een strijd op leven en dood zou worden geleid.
Niet toch van Filips was te vergen, dat hij in de he-
ilige zaak van den godsdienst ook maar het minst zou
toegeven, want niet zijn persoonlijke wil, maar de
streking zijner eeuw, het voorschrift, die gebiedende
eisch zijner kerk moest hier uitspraak doen. Het volk
zou niet onnemen dat men omziet, dat de overwinning
en daarom heeft het Alva ook nooit bevestigd als den
scherpste der Konings, maar als den beul des
Pausen. Tal van gevechten bleefte getuigen dit onbe-
zinning. Wij citeeren slechts de bekende rekwamen.

Hij (Alva) heeft geseit, dat hij hier kwam,
Van 's Conincs weghen het laut innam.
Valselyk heeft hij 't geloghen,
's Paus handtel was hij met moede gram.

In Dr. Nuyens, de *Roomsche geschiedschrijver der*
«Nederlandsche Beroerten» erkent zelf (stuk I, deel
II, pagina 55):

«Op het punt van strafwetgeving in zake letteren was
en bleef Filips onverzettelijk. Hij werd in zijn gedrags